

17. YÜZYILDA KONYA'DA KADINLARIN GEÇİM KAYGISI: KONYA ŞER'İYE SİCİLLERİ'NE GÖRE NAFKA*

Betül TEZCAN*

Öz

Evlilik bağı ve sonrasında meydana gelen birtakım durumlar, eşler arasında çeşitli hukukî meseleleri gündeme getirmektedir. Bunların başında hiç kuşkusuz, ekonomik yeterliliği olsun veya olmasın özellikle kadınlar için, geçim kaygısı gelmektedir. Bu bağlamda değerlendirilen ve maddî ve manevî pek çok gereksinimi kapsayan nafaka; İslâm hukukunda erkeğin sorumluluğundadır. Erkeğin maddî durumunun, nafakanın miktarında ve ödenme şeklinde belirleyici olduğu da bilinmektedir. Örften beslenmesinin yanında temelde İslâm hukuku kaidelerinin ve özelde Hanefî mezhebi içtihatlarının uygulandığı Osmanlı Devleti şer'î mahkemeleri, tuttukları kayıtlar yoluyla eşler arasındaki hukukî konuların seyrini takip etmeye imkân sağlamaları açısından önemlidir. Bu mahkemelerde görülen davalar arasında yer alan ve boşanma, ölüm yahut gaiplik gibi nedenlerle ortaya çıkan erkeğin nafakayı karşılayamaması ise kadınların geçim kaygılarını mahkemeye taşıyabilmelerini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Bu çalışmada; 17. yüzyıla ait Konya Şer'îye Sicillerinde bulunan nafaka kayıtları, türlü boyutları ile ele alınmıştır. Söz konusu dönemde Konya'da kadınların gerek kendileri gerek velayeti veya vesayeti hasebiyle çocuklar için; eski eşlerinden ya da gaip veya merhum eşlerinin nafaka temini hususunda tayin edilen vekil/kefillerinden nafaka talepleri, asaleten veya vekâleten yaptıkları başvurular üzerinden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Evlilik, Nafaka, Osmanlı Devleti, 17. Yüzyıl, Konya Şer'îye Sicilleri.

*Bu makale Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanan "XVI-XVII. Yüzyıl Şer'îye Sicillerine Göre Konya'da Kadın" başlıklı yüksek lisans tezimizden üretilmiştir.

* Araştırma Görevlisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, btzcan@ybu.edu.tr, Orcid No: 0000-0002-7524-6334
Makale Gönderilme Tarihi: 23 Aralık 2019 Makale Kabul Tarihi: 3 Kasım 2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

THE CONCERN ON LIVELIHOOD OF WOMEN IN KONYA IN THE 17TH CENTURY: ALIMONY ACCORDING TO KONYA SHARIA REGİSTERS

Betül TEZCAN

Abstract

Marriage bond and some situations that arise after that, bring to the agenda various legal issues between spouses. Admittedly, at the beginning of these, especially for women, the anxiety about livelihood comes whether they have the economic self-sufficiency or not. Evaluated in this context and covering many material and spiritual requirements alimony is men's responsibility in Islamic law. It is also known that the material situation of men is decisive on the amount of alimony and type of its payment. Ottoman State shar'i courts where are applied basically Islamic law rules and in special case law of Hanafî sect in addition to being fed from the custom, are important in terms of ensuring the possibility of following the course of legal issues between spouses through the records them hold. Located among the cases seen in these courts and occurring for reasons such as divorce, death or disappearance, men's inability to provide alimony is remarkable in terms of showing that women can move their livelihood concerns to court. In this study, alimony records situated in Konya court registers dated the 17th century, are handled with its various dimensions. During the mentioned period in Konya women's alimony requests from divorced husbands or from the deputies/guarantors of deceased husbands for both themselves and the children on account of custody and tutelage have been examined, through applications that they made in person or by proxy.

Keywords: Marriage, Alimony, Ottoman State, 17th Century, Konya Sharia Registers.

Giriş

Nafaka; kişinin, geçimini üstlendiği bireylerin yaşamsal ihtiyaçlarını, her türlü maddî ve manevî gereksinimlerini karşılamak üzere sağladığı imkândır. Yiyecek, içecek, mesken, giyim-kuşam, eğitim ve hizmetçi temini vs. söz konusu bu gereksinimlerdendir (Zuhaylî, 1994/10: 78; Bilmen, 1968: 448-454; Karaman, 1978: 286-288; Aydın, 2007: 303; Cin, 1974: 197).

İslam hukuku; kadının ve çocukların geçim, nafaka ve iaşesini evin reisi konumunda olan erkeğe yüklemektedir. İslam dininde nafaka bahsi, önemli

bir hususu teşkil etmekte olup Kur'an-ı Kerim'de geçmektedir.¹⁰ Buna göre kadın ve erkeğin sosyal ve malî durumu ne olursa olsun, bahsi geçen ihtiyaçları karşılamak kocanın görevidir ve kadının bu konuda bir yükümlülüğü bulunmamaktadır (Merginânî, 2013: 155; Bilmen, 1968: 448; Erbay, 2006: 282). Aynî veya nakdî olarak ödenen nafakanın miktar ve durumunu, kocanın maddî imkânları ile örf ve âdetler belirlemektedir. Bu yükümlülüğün ödenme süresi, kocanın çalışma şekline göre değişiklik arz eder. (Serahsî, 2008: 284-288; es-Sağîrcî, 2009: 697-698).

Osmanlı Devleti, özellikle XVI. yüzyıldan itibaren mahkemelerde resmî mezhep olarak kabul ettiği *Hanefî* mezhebi içtihatlarını titizlikle uygulamaya koymuştur.¹¹ Ancak diğer taraftan pratikte bu uygulama; farklı mezhep ve inançların yoğun olarak bulunduğu bölgelere, Hanefî mezhebi temsilcisi dışında diğer mezhep içtihatlarını uygulayacak kadılar da tayin etmek kaydıyla, hukukî ayrılıklarda başvuru hakkı tanınarak esnetilmiştir. Ancak Konya'da buna ihtiyaç duyulmadığı; Evliyâ Çelebi'nin seyahatnamesinde Konya şehrinde Hanefî mezhebi şeyhülislâmı bulunduğunu, ancak Mâlikî, Şâfi'î ve Hanbelî müftüleri bulunmadığını belirtmesinden anlaşılmaktadır (Kahraman ve Dağlı (Haz.), 2012: 27).

Nafaka borcunun başlaması için Hanefî mezhebi; eşlerin karşılıklı anlaşması veya hâkimin hükmünü gerekli görürken, Şâfi'î mezhebi nikâhın yeterli olduğunu kabul eder (Serahsî 2008: 288). Hanefî mezhebine göre; boşanma ister ric'î¹² ister bâin¹³ olsun, nafaka borcu *iddet* sonuna kadar devam eder. Kadının hamile olup olmamasına bakılmaz (Serahsî, 2008: 317-319; Uyanık, 2019: 73; es-Sağîrcî, 2009: 699; Cin, 1974: 204).

¹⁰ Bkz.: Kur'an-ı Kerim, 65: 6-7; Kur'an-ı Kerim, 2: 233.

¹¹ Bu konu Kanunnâmede şu şekilde izah edilmiştir: "Hâliyâ memâlik-i mahrûsemde sipâhî tâ'ifesinden ve sâir re'âyâdan ba'zı kimesneler anun gibi gâ'ib olup henüz hakikat-i ahvâlleri ma'lum olmadın Şâfi'î kâdıları onların zevcâtı için nafakaya muhtâcdır deyü hîle ve telbîs edüb bu bahâne ile menkûhelerini tefrîk edüb âhara nikâh etdikleri pây-e serîr-i âlem-masîrîme arz olunmağın memâlik-i mahrûsemde min-ba'd Şâfi'î kâdı olmasın ref' edüb buyurdum ki; Hükm-i şerîf-i vâcibü'l-ittibâ'im varıcak te'hîr ü terâhî etmeyüb taht-ı hükûmetinizde oln mevâzî'a bu emr-i cihân-mutâ'ı umûmen halka her zamanda bu emr-i celilü'l-kadrim muktezâsınca amel eylesin. Ve eğer bi'l-fi'il nasb olunmuş Şâfi'î kâdıları var ise ve her ne mahalde ise giderdüb emr-i şerîfime muhâlif iş olunmaktan ziyâde ihtiyât ü ihtirâz eylesiniz. Fî 27 Receb sene 943." Akgündüz (Haz.), 1993: 368.

¹² Ric'î talâk; erkeğin yeniden bir nikâh akdine gerek duyulmadan, iddet süresi içinde eşine dönebildiği boşanmadır. Bunun boşanma birinci veya ikinci talâk olması, eşler fiilî bir karı-koca hayatı yaşamış olmalıdır. Ayrıca boşanma belli bir bedel karşılığında yapılmamalı ve Hanefîlere göre sarîh veya sarîhe yakın sözlerle gerçekleştirilmelidir. Acar, 2010: 498.

¹³ Bâin talâkta tarafların yeniden bir araya gelmeleri yeni bir nikâh akdine bağlıdır. Boşanmanın bâin sayılması için; zifaf öncesi ya da bedel karşılığında gerçekleşmiş olması, Hanefîlere göre kinayeli lafızlarla yapılmış olması gerekir. Bkz.: Acar, 2010: 499.

Meselenin itikadî boyutunun dışında nafaka hakkını, kadınların davranışları da şekillendirmektedir. Buna göre nâşize diye vasıflandırılan ve kocasına itaat etmeyen kadınlar kocalarından nafaka isteme hakkına sahip değildir. Kadın, kocasıyla iyi geçinemeyip onun istediği yerde kalmaması durumunda nâşize sayılmaktadır (Serahsî, 2008: 291-292; es-Sağîrcî, 2009: 698; Kurt, 1999: 445; Dirik, 2015: 145).

Örf ve din temelli iki ayrı boyutu bulunan nafaka bahsi, 17. yüzyılda Konya’da mahkemeye yansıyan örneklerle, kadınlar nezdinde incelenmiştir. Kadın haklarının tartışıldığı günümüzde; söz konusu hakların en önemlilerinden olan nafaka, Osmanlı uygulamasını görmek açısından dikkate değerdir.

Bu çalışmada, *Konya Şer’iye Sicilleri* (KŞS) incelenerek tespit edilen nafaka davalarında taraf olan kadınların sebepler bağlamında durumları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Kadınların evlilik sırasında ve evliliğin neticelenmesi durumunda iddet beklerken, kocaları tarafından karşılanacak nafakaları ile ilgili olarak çeşitli sebeplerle nafaka davalarında taraf oldukları görülmektedir.

İslâm hukukunda *muhâla’a* olarak adlandırılan ve medeni hukukumuzda anlaşmalı boşanma olarak kabul edilebilecek boşamalarda; boşanmanın gerçekleşmesi, başka bir ifadeyle erkeğin boşamaya razı olması için kadınlar birtakım haklarından vazgeçmektedir. Kadınların boşanma karşılığında vazgeçtiği/verdiği bu maddî karşılığa “bedel” denir ve mehir, birikmiş nafaka ve iddet nafakası bedel olarak sayılabilir. (Atar, 2005: 401-402).¹⁴ Nitekim; *mehr-i müeccel* hakkının yanı sıra kisve ve ikamet alanı konularını da içine alacak şekilde çeşitli boyutları olan nafaka hakkından feragat eden kadınlara Konya’da da rastlanmaktadır. Ancak bu çalışmada ailenin kadın ve erkek taraflarıyla birlikte çocukları da ilgilendiren nafaka konusu boşanma kayıtlarından ayrı olarak nafaka davaları üzerinden değerlendirmeye alınmıştır. Üstelik nafaka konusu yukarıda da bahsi geçtiği üzere boşanmayla birlikte ortaya çıkan bir hak ve sorumluluk olmayıp evlilik bağının kurulmasıyla oluşan bir durumdur. Dolayısıyla burada daha ziyade, boşanmayla gündeme gelen ancak; kişinin kayıp olma veya kendinden haber alınamama durumunu ifade eden *gaiplik*, ölüm ya da başka birtakım sebeplerle de dava konusu olabilen nafaka meselesi irdelenmiştir. Bir taraftan da aşağıdaki iki örnekte olduğu gibi evlilik bağı sırasında gündeme gelen nafaka problemleri dile getirilmiştir.

Nafakanın önemli bir boyutunu mesken hakkı oluşturmaktadır. Konya’da mesken temini hususunda, kimi zaman pratik çözümler bulunduğu ve

¹⁴ Bursa ve Gaziantep’te muhâla’a olarak gerçekleşen boşanmalardaki bedel konusu için bakılabilir: Maydaer, 2007: 312-314; Kıvrım, 2011: 386-388.

uygulandığı görülmektedir. Rıdvan bin Abdülmennan, mahkemede kızıyla evli olduğu Mehmed huzurunda, müstakil bir evi olmadığını belirterek Mehmed'in evinde bir odada ikamet edeceklerini söylemiş ve diğer taraftan karısının nafaka ve kisvesini karşılayacağı sözünü vermiştir (9 Numaralı KŞS, 95:2). Çifte Merdivan Mahallesi'nden Saime bint Mehmed Beğ, mahkemeye gelerek eşi Osman'ın küçük olduğunu ve kayınvalidesi ile geçinemediğini dile getirmiştir. Osman'dan ayrı ev açmasını talep ettiğini belirten Saime Hatun, eşinin karşılayacak durumu olmadığını ifade etmiştir. Osman'ın velisinin de başka bir yere gittiğini söyleyen Saime Hatun, mahkemeden hem annesi evinde oturmaya izin hem de kendisi için Osman üzerine nafaka ve kisve takdir edilmesini istemiştir (20 Numaralı KŞS, 233:1).

1. Başka yere gitme veya gaiplik hâlinde nafaka

Başka bir yere (*ahar diyara*) gittikleri zaman ya da boşanma sonrası; eş, çocuk, köle ve cariyelerine nafaka temin etmeyen erkeklerden nafakalarını talep etmek üzere Konya'da kadınların mahkemeye başvurdukları görülmektedir. *Ahar diyara* gidip hâlâ kendisinden haber alınmayan İshak'ın eşi Fatıma Hatun mahkemeye başvurarak kendisi ve kızları Raziye için kocasının malından nafaka talep etmiş, mahkeme Fatıma için günlük on, Raziye için ise günlük altı akçe nafaka takdir etmiştir (33 Numaralı KŞS, 243:1).¹⁵

Başka bir yere/sefere giderken eşlerini boşamayan erkekler eşleri/çocuklarının (varsa köle ve cariyelerinin) nafakaları için bir vekil tayin etmişlerdir (24 Numaralı KŞS, 109:1). Bu durum vekillerin nafakaları temin etmemeleri hâlinde mahkemeye taşınmıştır. Buna güzel bir örnek sunan 3 Haziran 1670 tarihli Emine Hatun'un babası ve vekili el-Hac Emrullah vasıtasıyla açtığı davada, Emine Hatun'un kocası Süleyman Beşe ibn Nuh Beşe'nin dava tarihinden üç sene önce İstanbul'a gitmek suretiyle eşinin nafakasını temin etmek üzere Abbas bin Himmet'i vekil tayin ettiği bildirilmektedir. Ancak Abbas'ın söz konusu nafakayı sağlamadığı belirtilmiştir. Kendisine bu durum sorulduğunda Abbas, adı geçen Süleyman Beşe'nin İstanbul'dan Bolvadin kasabasına geldiğini ve burada vefat ettiğini dile getirmiştir. Bunun üzerine beyanını ispatlaması istenen Abbas şahitler getirerek Süleyman Beşe'nin mezkur mahalde vefat ettiğini kanıtlamış ve bu suretle Emine Hatun'un nafaka davası sonlanmıştır (14 Numaralı KŞS, 39:2).¹⁶

Ahar diyara gitmeleri suretiyle geride eşlerinin nafakası için vekil bırakan kocalar olduğu gibi nafakanın aksaması durumunda muhatap sayılacak kefil

¹⁵ Ayrıca bakınız: 23 Numaralı KŞS, 27:3.

¹⁶ Ayrıca bakınız: 14 Numaralı KŞS, 112:4; 20 Numaralı KŞS, 54:1; 20 Numaralı KŞS, 94:2.

bırakan kocalar da olmuştur. Konya'da kayda geçen bir dava kaydında görüldüğü üzere, geride kalan eşin nafakası için kefil olarak bırakılan kişi de yine bir kadındır ve mahkeme gelin-görümce arasındaki nafaka meselesine sahne olmuştur. Buna göre; kardeşi Osman'ı vekil tayin eden Marziye bint Mehmed, vekili yoluyla açtığı davada kocası Ali Beşe'nin gazaya giderken kendisinin nafaka ve kisvesi için kız kardeşi Emine bint el-Hac Ahmed'i kefil tayin ettiğini belirtmiş, ancak Emine'nin nafakayı ödememekte direndiğini dile getirmiştir. Bu durum Emine'den sorulduğunda Emine kefaleti kabul etmiş, ancak kardeşi Ali Beşe'nin bir buçuk sene evvel Bec kalesi altında yaralanarak (mecrûhan) öldüğünü beyan etmiştir. Beyyine (kanıt) getirmesi istenen Emine, beyanını Bec kalesi altında yaralanarak ölen Ali Beşe'nin ölüsünü gördüklerini ve defnine şahit olduklarını ifade eden şahitlerin kendisini doğrulamasıyla ispatlamıştır (33 Numaralı KŞS, 103:2). Bu dava kaydı erkeklerin vekâlet ve kefalet için kadınları da tayin etmelerini göstermesi bakımından önemlidir.

Bazı kayıtlarda görüldüğü üzere; kocası *gaip* olan kadınlar mahkemeye müracaat ederek *gaip* olan kocalarının nafaka temininde bulunmadığını kadı huzurunda belirtmişlerdir. Kadı ise evliliğin geçerli oluşu, *iddet* süresi içinde bulunulduğu ve kocanın nafaka bırakmadığı konularında yemin ettirdikten sonra nafaka miktarı belirleyerek gaibin malları ve alacakları üzerinden nafaka takdir etmiştir (23 Numaralı KŞS, 27:1; 23 Numaralı KŞS, 31:1). 1644 yılında, kocası Süleyman'ın kendisini bi-lâ nafaka ve kisvesiz olarak bırakıp başka bir yere gittiği iddiasıyla mahkemeye başvuran Neslihan bint Ömer için mahkeme tarafından günlük altı akçe nafaka tayin edilmiştir (9 Numaralı KŞS, 81:2).¹⁷ Başka bir yere gittiği için nafaka temin etmeyen kocasından nafakasını talep eden kadınların, nikâhlarının feshini de istediği görülmüştür. Nitekim, Altı aylığına başka diyara gitme talebinde bulunan Hacı Mehmed'in karısı mahkemeye başvurarak kendisine nafakaları için bir vekil tayin edilmesini ve ayrıca kocasının sözüne binaen altı ay içinde Hacı Mehmed dönüş sağlamazsa nikâhlarının fesh edileceğini Hacı Mehmed'in de ikrarı ile kaydettirmiştir (19 Numaralı KŞS, 144:3).

17. yüzyılda Konya'da *gaiplik* ya da başka diyara gitmek suretiyle nafaka verilmediği şeklindeki kadın şikâyetlerinin fazla olmadığı görülmektedir. Bu durum kocaların başka bir yere giderken eşlerinden boşanmaları veya nafaka temini için vekil tayin ederek eş ve çocuklarının mağduriyetini önleme girişimlerinin doğal bir sonucudur. Vekil-kefilin geride kalanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere temin ettiği nafakanın sonlanması için onu tayin eden ve başka diyarda olan kişinin ölüm haberinin ulaşması gerekmektedir. Bu noktada çıkan anlaşmazlıklar ise mahkemede

¹⁷ Ayrıca bakınız: 8 Numaralı KŞS, 155:2; 9 Numaralı KŞS, 19:1.

neticelendirilmektedir. Zira kadınlar vekil-kefillerin söz konusu nafakalarını ödememekte direndikleri iddiasıyla mahkemeye başvurmuşlardır. Asiye bint Dilaver, Mehmed bin Bayram huzurunda şu beyanda bulunmuştur: “Mehmed’in li-um (anne bir) karındaşı İbrahim Beşe bin Hasan eşim olup sefere giderken Mehmed’i nafaka ve kisvem için kefil bırakmıştır. Mehmed’den talep ettiğimde muhalefet üzeredir sual olunsun.” Asiye Hatun’un isteği üzere konu Mehmed’den sorulduğunda, Mehmed kefil olduğunu kabul etmiş, ancak İbrahim Beşe’nin şehid olduğunu, bu yüzden nafaka ödemesi yapmadığını bildirmiştir. Mehmed, Rumeli’de İbrahim Beşe’nin şehid olduğunu da *beyyine* getirerek ispat etmiştir (7 Mart 1691) (36 Numaralı KŞS, 102:1).¹⁸

Başka bir kayıttta, Habib Mahallesi’nden el-Hac Hasan ibn Derviş Mehmed’in eşi mahkemeye başvurarak kocasının başka bir yere gittiğini ve gitmeden önce nafaka ve kisvesi için kayınpederi Derviş Mehmed’i kefil bıraktığını, ancak Derviş Mehmed’in nafakasını karşılamamakta direndiğini belirtmiştir. Bu durum Derviş Mehmed’den sorulduğunda ve şahitler dinlendiğinde Hasan’ın yüz senesi (1689 yılı) Ramazan ayında Arz-ı Rum’da (Erzurum’da) öldüğü ve defnedildiği haberi alınmıştır. Bunun üzerine Saime Hatun davadan menedilmiştir (4 Nisan 1690) (35 Numaralı KŞS, 22/2).¹⁹ Kefil tayin edilmesi nafaka sorumluluğunun yerine getirilmesinde hassas davranıldığını göstermektedir. Bunun dışında, ölüm hâlinde

¹⁸ Meleksima bint Abdullah da kocası Mahmud’un gazaya giderken kendisine nafaka temini için kardeşi Ali bin Mehmed’i vekil tayin ettiğini ancak Ali’nin nafaka ödememekte direndiğini beyan etmiştir. Konu Ali’den sorulduğunda vekaleti tasdik edip ancak Mahmud’un 11 ay önce Rum Vilayeti’nde Niş kazasında vefat ettiğini, bu sebeple nafaka vermediğini beyan etmiştir. Şahitler de getiren Ali beyanını ispatlamıştır ve Meleksima Hatun tembih olunarak dava sonlanmıştır. 33 Numaralı KŞS, 74:3. Ayrıca bakınız: 14 Numaralı KŞS, 104:1; 14 Numaralı KŞS, 13:4; 24 Numaralı KŞS, 250:1; 20 Numaralı KŞS, 88:2.

¹⁹ Benzer bir dava kaydı ise şu şekildedir: "*Mahmiye-i Konya’da Pîr Esad Mahallesi sâkinelerinden Havvâ binti Şa’bân nâm hâtûn meclis-i şer’-i hâtır-ı lâzımı’-t-tevkirde Mustafa bin Mustafa mahzarında üzerine da’vâ ve takrîr-i kelâm idüb zevcem Mehmed Beşe ibn-i İbrahim nâm kimesne mukaddemâ âhîr diyâra gitmek murâd eyledikde benim nafaka ve kisveme mezbûr Mustafa zevcem mezkûr tarafından kefil olmuş idi hâlâ virmeyüb muhâlefet ider suâl olunsun didikde gibbe’s-suâl mezbûr Mustafa cevâbında kefâlet-i mezkûreyi ikrâr idüb lâkin mezbûr Mehmed Beşe bin doksan dört senesi Zi’l-ka’desinde vilâyet-i Rûm ilinde Budin kal’asında fevt olmağla nafaka ve kisvesini virmekden imtinâ’ iderin deyücek ba’de’l-istintâk ve’l-inkâr müdde’i mezbûrdan takrîr-i meşrûhunu mübeyyine beyyine talep olundukda ‘udûl-i müslimînden mahalle-i mezbûrede sâkineyn Ali Beşe ibn Mehmed ve Mustafa Beşe ibn Ahmed nâm kimesneler li-eclî’ş-şehâde meclis-i şer’a hâzırân olub eserü’l-istişhâd fi’l-vâki’ mezbûre Havvâ’nın zevci olan mezkûr Mehmed Beşe ibn İbrahim bin doksan dört senesi Zi’l-ka’desinde vilâyet-i Rûm ilinde Budin kal’asında vefât eyledi meyyitini biz gördük bu husûsa şâhidleriz şehâdet dahî ideriz deyü edâ-i şehâdet-i şer’iye eylediklerinde ba’de’t-ta’dil ve’t-tezkiye şehâdetleri makbûle olmağın mücibiyle tenbîh-i birle mâ-vak’a bi’t-taleb ketb olundu (4 Şubat 1685)." 33 Numaralı KŞS, 54:1.*

2. İddet nafakası

Esas itibarıyla evlilik süresi boyunca devam eden nafaka temini zorunluluğu evliliğin sonlanması hâlinde ortadan kalkar. Ancak boşanma sonrasında kadının başka biriyle evlenebilmesi için geçmesi-beklenmesi gereken bir süre olan *iddet* boyunca kocanın nafaka karşılama vazifesi devam eder. Bu süre için kocası tarafından kadına ödenmesi gereken maddî karşılığa ise "*iddet nafakası*" adı verilir (Erdoğan, 2005: 443). *İddet* belli şartlara bağlı olarak başlar. Ölüm, *talâk*, *muhâla* 'a veya *fesih* yoluyla evliliğin sona ermesi icap eder (Sak ve Aköz, 2004: 133).

İddet süresinin bitiminde koca üzerindeki nafaka hakkının son bulduğuna dair örnekler, Konya mahkeme kayıtlarında da mevcuttur. (39 Numaralı KŞS, 206:3). Eğer boşanma sırasında kadın çocuğunun bakımı için ödenecek nafaka ve *iddet nafakası* ile bazı haklarından feragat etmediyse, ödenmeyen nafakalar için mahkemeye başvurarak kocasından nafaka talebinde bulunmaktadır (23 Numaralı KŞS, 134:3; 19 Numaralı KŞS, 95:4). İncelenen dönemde konuyla ilgili kayıtlara rastlamak da mümkün olmuştur (31 Numaralı KŞS, 92:1; 31 Numaralı KŞS, 189:2; 31 Numaralı KŞS, 189:4). 2 Mayıs 1670 tarihli bir davada Hocacihan Mahallesi'nden Teslime Hatun mahkemeye başvurmuş ve kocası Osman bin Seydi'nin te'ehhül ettiği (evlendiği) için kendisi ve kızları Şehri'nin nafakasını karşılamadığını beyan etmiştir. Teslime Hatun'un beyanı sonrasında kendisi ve kızı için kocası Osman'ın malından olmak üzere, istidâne²⁰ hükmüne bağlı olarak günlük onbeşer akçe nafaka uygun görülmüştür. (14 Numaralı KŞS, 46:4).

Nafakanın aynî boyutunu görmek bakımından önemli verilere rastlanan kayıtlar da mevcuttur. Buna göre; Asiye bint İvaz Hatun vekili Abdülatif aracılığıyla, *talâk* yoluyla boşandığı kocası Ramazan'ın zimmetinde üç bin akçe *mehr-i müecceli*, *nafaka-i iddeti* ve *me'unet-i süknası* kaldığını iddia etmiş ve söz konusu haklarını talep etmiştir. Ramazan'dan konu sorulduğunda üç bin akçe değerindeki *mehr-i müeccelini* teslim razı olmuş ve *nafaka-i iddet* ve *me'unet-i sükna* karşılığında da vekil Abdülatif'e Asiye Hatun'a vermek üzere iki kile buğday, iki baş koyun, bir baş inek, bir kilim ve bir yastık teslim etmiştir (19 Numaralı KŞS, 39:1). Benzer bir kayıta da

²⁰ Kadınların, nafaka harcamalarında kocaları adına borçlanmış sayılmaları istidâne denilen hukukî durumu ifade eder. İstidânedede hakim her ay kadına verilecek bir miktar belirler ya da eşler bir miktar üzerinde aralarında anlaşılır; daha sonra koca kaybolur ya da nafaka borcu nedeniyle hapsedilirse, kadın kocası adına borç alsın veya almasın ödenmemiş nafakaları kocasından talep edebilir. Hakimin hükmü veya karşılıklı anlaşma ile kadının nafaka hakkı kesinleşmiş olmaktadır. (Serahsî, 2008: 289; Aydın, 2001: 322; Aykanat ve Uslu, 2018: 424-427. Alime Hatun'un günlük altı akçe nafaka miktarı ile gaip kocası İshak için açtığı dava da bu misâldedir. (1081/1670) 14 Numaralı KŞS, 40:2.

mehr-i müeccel, iddet nafakası ve me'unet-i sükna bedeli olarak bir sim kuşak, bir kaftan, bir zıbın, bir beledî döşek ve bir beledî yorgan talep edilmiş, karşılığında bin akçe, bir döşek ve yorgan alınmıştır (19 Numaralı KŞS, 46:1).²¹

İddet nafakalarını talep etmek üzere kadınların mahkemeye başvurmaları her zaman taleplerine karşılık buldukları anlamına gelmemektedir. Zira kadınlar nafaka hakkına sahip olduklarını ispatlayamadıkları gibi, karşı tarafın ispatıyla karşılaşmışlardır. Bu kayıtlardan birinde Fatıma bint Abdullah Hatun'un vekili, Fatıma'nın eski eşi Mustafa ibn el-Hac Sinan'ın da hazır bulunduğu mecliste daha önce *mehr-i müeccelinden* vazgeçerek ve kendisine ait birtakım eşyalarını alarak Fatıma'nın Mustafa'dan muhâla'a ile boşandığını ancak *iddet nafakasının* bulunduğunu ve talep ettiklerini belirtmiştir. Konu Mustafa'dan sorulduğunda Mustafa, Fatıma'yı yalnız *mehr-i müeccelinden* değil, *iddet nafakasından* ve evliliğe dair diğer haklarından da feragat etmesi suretiyle *hul'* ettiğini belirtmiştir. Mahkeme Mustafa'dan beyine talep etmiş ve Mustafa getirdiği ve mahkeme tarafından dinlenen şahitlerle haklılığını ispat etmiştir. Fatıma Hatun'un vekili de davadan menedilmiştir (20 Haziran 1676) (24 Numaralı KŞS, 166:2).²² Benzer bir dava kaydında da Ayşe bint Şeyh Ahmed Efendi, eski kocası Mehmed Çelebi ibn Ali Efendi huzurunda bir müddet önce aralarında bazı hususlar dolayısıyla geçimsizlik olduğunu, bunun üzerine kendi çiftliğine gitmek isteyerek kocasından boşanma talebinde bulunduğunu beyan etmiş, kocasının başta gitmesine izin verip boşamaya razı olmadığını ancak sonradan talâk üzere boşadığını dile getirmiştir. Bu yüzden Mehmed Çelebi zimmetinde bulunan yirmi bin akçe *mehr-i müeccelini* ve *nafaka-i iddet-i malumesi* ile *me'unet-i süknasını* talep etmiştir. Konu Mehmed Çelebi'den sorulduğunda cevabı, Ayşe Hatun'un talep ettiği haklarından vazgeçmesi suretiyle ve muhâla'a yoluyla boşandıkları, aralarında hukukî hiçbir alacak-verecek olmadığı şeklinde olmuştur. Mehmed Çelebi'nin beyanını şahitlerle ispatlaması üzerine Ayşe Hatun davadan menedilmiştir (33 Numaralı KŞS, 37:1).

²¹ Benzer örnekler için bakınız: 16 Numaralı KŞS, 14:3; 19 Numaralı KŞS, 152:4; 19 Numaralı KŞS, 153:4; 19 Numaralı KŞS, 159:1; 20 Numaralı KŞS, 47:1; 21 Numaralı KŞS, 234:2; 23 Numaralı KŞS, 50:3; 23 Numaralı KŞS, 59:2; 33 Numaralı KŞS, 255:3.

²² Benzer bir kayıta da Rabia bint Ali Efendi eski kocası Hacı Mehmed bin Osman'ın kendisini *talâk* yoluyla boşamasına rağmen mehr-i müeccelini ve nafakasını vermediğini iddia etmiş, konu Hacı Mehmed'den sorulduğunda *talâk* yoluyla değil, nafaka ve birtakım haklarından feragat etmesi suretiyle Rabia'yı *muhâla'a* ile boşadığını beyan etmiştir. Buna karşılık Rabia'dan davasında doğruluğu hususunda yemin istenmiş ancak Rabia yemin etmekten kaçınmıştır. Bu suretle de davadan menedilmiştir. 19 Numaralı KŞS, 85:4. Ayrıca bakınız: 16 Numaralı KŞS, 11:3; 16 Numaralı KŞS, 104:1; 16 Numaralı KŞS, 114:2; 16 Numaralı KŞS, 141:1; 19 Numaralı KŞS, 20:3; 19 Numaralı KŞS, 30:2; 19 Numaralı KŞS, 51:1; 20 Numaralı KŞS, 130:1; 24 Numaralı KŞS, 166:2.

18 Mayıs 1685 tarihli bir dava kaydı nikâh ve boşanmanın sonuçları hakkında veriler sunması bakımından önemlidir. Söz konusu dava kaydında Fatıma Hatun mahkemeye başvurarak beş gün önce kocası Mevlüd bin Şaban'ın "icazetin elinde olsun" dediğini ancak kendisinin kabul etmediğini beyan ederek aralarında hala evlilik bağı bulunduğunu, ancak kocasının nafaka ve kisvesini vermemekte direndiğini ifade etmiştir. Şayet aralarında zevciyet bulunuyorsa dört bin akçelik *mehr-i müeccelini*, bulunmuyorsa nafakasını talep ettiğini belirtmiştir. Konu Mevlüd'den sorulduğunda Mevlüd; 'ben icazetin elinde olsun dediğimde Fatıma kabul etti ve aramızda zevciyet bağı kalmadı' demiş ve Fatıma'nın sarık, yastık, çarşaf, palas ve yorgan almak suretiyle nafaka ve diğer haklarından feragat ettiğini ifade etmiştir. İfadesini şahitlerle de destekleyen Mevlüd haklı görülmüş ve Fatıma Hatun davadan men' edilmiştir (33 Numaralı KŞS, 189:2).

Kadınlar; nafaka ve diğer haklarından feragat etmeye zorlandıkları beyanıyla da mahkemeye başvurmuşlardır. Buna emsal teşkil eden bir dava kaydında; Eşe bint es-Seyyid Mustafa, eski kocası Mezid'in kendisini darp ederek *nafaka-i iddet ve me'unet-i süknası ve mehr-i müeccelinden* feragat etmeye zorladığını ifade etmiştir. Bu suretle boşandıklarını beyan eden Eşe Hatun, nafaka talep ederek konunun Mezid'den sorulmasını istemiştir. Konu Mezid'den sorulduğunda feragat sebebiyle Eşe'yi zorlamadığını ve bu suretle onu darp etmediğini söylemiş ve bu hususta yemin etmiştir (19 Numaralı KŞS, 32:1).

3. Ölüm hâlinde nafaka

Kadınların nafaka taleplerini dile getirdikleri diğer bir durum ise kocalarının ölümleridir. Eşlerini kaybeden kadınlar nafaka temini hususundaki sıkıntılarını mahkemeye başvurarak belirtmişler ve çocukları için nafaka bağlatmak istemişlerdir. Bu amaçla mahkemeye giden Güllü Hatun kocasının terekesinden, bakımını üstlendiği çocukları Osman ve Fatıma için nafaka talep etmiş ve mahkeme Güllü Hatun'un çocukları için günlük onar akçe nafaka tayin etmiştir (34 Numaralı KŞS, 255:1).²³

Ebeveyninden biri ya da ikisini kaybeden çocuğun anne ve/veya babasından kalan mallardan kendisine düşen hisselerin satışı yoluyla da nafaka teminine gidilmektedir (19 Numaralı KŞS, 134:3; 5 Numaralı KŞS, 131:2; 5 Numaralı KŞS, 89:2; 5 Numaralı KŞS, 125:4; 5 Numaralı KŞS, 146:5; 7 Numaralı KŞS, 76:2; 8 Numaralı KŞS, 191:1; 9 Numaralı KŞS, 74:4). Söz konusu dava kayıtlarından biri gayrimüslim bir ailenin geçim kaygısını göstermesi bakımından önemlidir (33 Numaralı KŞS, 227:2). Vasilerin başvurusuyla

²³ Ayrıca bakınız: 6 Numaralı KŞS, 87:3; 7 Numaralı KŞS, 6:1; 8 Numaralı KŞS, 132:2; 9 Numaralı KŞS, 129:3; 14 Numaralı KŞS, 75:4; 14 Numaralı KŞS, 150:3; 33 Numaralı KŞS, 135:1.

yapılan nafaka kayıtlarından bir kısmı Arapça olarak tutulmuştur (34 Numaralı KŞS, 50:3; 34 Numaralı KŞS, 146:4; 34 Numaralı KŞS, 235:3; 38 Numaralı KŞS, 136:3; 38 Numaralı KŞS, 152:3; 38 Numaralı KŞS, 250:1; 19 Numaralı KŞS, 106:1). Bazı kayıtlarda, nafakayı kocası ölen kadının talep ettiği görülmektedir. Bu amaçla kocasından kalan mallardan satış yapıp nafaka temin etmeye çalışmışlardır (7 Numaralı KŞS, 6:1). Mirastan intikal eden mallar üzerinden nafaka talebine dair bir dava kaydında ahar diyarda olan kocası el-Hac Halil'in babası el-Hac Ahmed'in vefatıyla kocasına intikal eden hisseden kendisi ve çocukları Mehmed, Saliha, Asiye ve Fatıma'ya nafaka takdir olunması talebiyle Raziye bint Hüseyin, mahkemeye başvurmuştur. O güne kadar çocukları için sarf ettiği miktarı (istidâneye bağlı olarak sarf edilen 14,5 kuruşu) da almak istemiştir. Talepleri karşılanan Raziye Hatun ve çocukları için günlük beşer akçe nafaka takdir edilmiştir (33 Numaralı KŞS, 164:1). Akçe üzerinden tespit edilen bu miktarlar farklılık göstermektedir.

Bakıma ve nafakaya ihtiyaç duymaları nedeniyle çocuklarından nafaka isteyen ebeveynler bulunduğu gibi; yaşlı ve hasta olan anne ve babasına bakmakla yükümlü olduğu gerekçesiyle kendisine nafaka takdir edilmesini isteyen kişiler de mevcuttur (19 Numaralı KŞS, 129:2). Kimsesiz bir çocuk bulunması hâlinde de bakımı için devletten nafaka talep edilebilmektedir.²⁴ Nitekim; İki buçuk yaşında bir çocuk bulmuş olan kadının mahkemeye gelerek nafaka talebinde bulunması nafaka talepleri hususunda farklılık arz etmektedir. Söz konusu bu kayıta mahkeme kararıyla çocuğa beytül-maldan on iki akçe olmak üzere nafaka bağlandığı görülmektedir (39 Numaralı KŞS, 14:3).²⁵

4. Çocukların Bakımı

Çocuk eğitiminin başladığı ilk yer ailedir. Aile bireylerinden her birinin çocukların bakım ve eğitimi hususunda çeşitli mes'uliyetleri bulunmaktadır. Çocuklardan ise; başta anne ve babası olmak üzere aile fertlerine saygılı olmaları beklenmektedir. Aile içerisinde kuşkusuz en büyük vazife ise kadına/anneye düşmektedir. Kadınların kabahatini cehaletine bağlayan ve bu nedenle eğitilmeleri gerektiğine inanan Şemseddin Sâmî bu konuyu şu sözlerle ifade etmektedir;

“... Aile demek kadın demektir. İnsan topluluğu ailelerden ibarettir; insan topluluğunun saadeti aile saadetine ve ailelerin saadeti kadınların eğitilmesine bağlı olduğundan, kadınların eğitilmesi insan topluluğunun

²⁴ Bu çocuklar, buluntu çocuk manasında olmak üzere lâkit olarak ifade edilmektedir. Lakitin bakım şartları, masraflarının karşılanması ve diğer hukukî meseleler için bkz.: Zuhaylî, 1994/7: 245-249.

²⁵ Ayrıca bakınız: 21 Numaralı KŞS, 33:1.

saadeti için gereklidir' ve 'insan topluluğunun saadeti kadınların eğitilmesine bağlıdır' görüşleri kanıtlanmış olur." (Şemseddin Sâmî, 1996: 26).

Osmanlı ailesinde, anne ve çocuk arasındaki bağın korunmasına önem verilmiştir. Boşanmalarda çocuğun velayetinin, babanın ölümü hâlinde de vesayetinin; daha ziyade anneye verilmesi bunun ispatı ve doğal bir sonucudur (Tezcan, 2014: 56). Boşanma sırasında kadınlar birtakım şahsî haklarından vazgeçebilmektedir. Ancak bunun dışında çocukların bakım ve iâşesi konusunda takınacakları tutum önem arz etmektedir. Konya'da boşanmanın mühim sonuçlarından biri de kadınların boşandıkları eşlerinden olmuş çocukları için kocalarının üstlenmesi gereken nafaka hakkında feragat etmeleridir. Bu haklarından vazgeçmek suretiyle kadınlar çocukların bakımını kendi imkânları ile karşılamayı taahhüt etmektedirler (31 Numaralı KŞS, 112:2).²⁶ Çocuklarla ilgili olarak ortaya çıkan önemli bir husus ise bazı kadınların, boşanma sonrası bir müddet çocuklarına bakacak olsa bile bu haklarından ya da yükümlülüğünden feragat etmeleri, çocukları bakması üzere babalarına teslim etmeleridir (39 Numaralı KŞS, 32:2). Bir müddet sonra pişman olarak çocuklarını geri alma ve onlar için nafaka bağlanması talebiyle mahkemeye başvuran kadınlara da rastlanmaktadır (39 Numaralı KŞS, 11:1; 39 Numaralı KŞS, 17:3; 39 Numaralı KŞS, 43:3).

Boşanma sonrasında şayet *iddet* süresi dolmamışsa kadın çocuğu alıp babasının memleketi dışına çıkamaz, *iddetin* bitmesi durumunda da çocuğun babasının rızasını almadan onu babasının ikamet ettiği yerden uzak bir yere götüremez (Akgündüz, 1986: 238; Cin, 1988: 118). Kadınların kocalarının çocukları için temin etmesi gereken nafaka hakkında feragat ettikleri görülmüştü. Fakat kadınların örneği verilen bu durumların tersine -muhtemel ki nafaka hakkında vazgeçmiş olmalarına rağmen- daha sonradan eski kocalarından çocuklarının bakımı için nafaka bağlatmak üzere mahkemeye başvurdukları kayıtlara yansımıştır. 13 Ocak 1685 tarihli dava kaydında görüldüğü üzere; İsmihan bint Bedel, vekili Hasan Beşe aracılığıyla mahkemede eski kocası Mehmed bin Resul'ün malından olmak üzere Mehmed'den olan Ayşe isimli kızı için nafaka talep etmiştir. Mahkeme İsmihan Hatun'un talebini olumlu karşılamış ve günlük altı akçe olmak üzere Ayşe için nafaka takdir etmiştir (33 Numaralı KŞS, 19:1).²⁷

²⁶ Ayrıca bakınız: 19 Numaralı KŞS, 77:4; 19 Numaralı KŞS, 98:4; 14 Numaralı KŞS, 17:2; 14 Numaralı KŞS, 53:4.

²⁷ Ayrıca bakınız: 20 Numaralı KŞS, 95:2; 24 Numaralı KŞS, 64:2.

4.1. Hıdâne

Erkek çocuklarında 7-9, kız çocuklarında 9-11 yaş/sene; annenin çocuklarına bakmakla yükümlü olduğu sınırlar olup söz konusu bu süreye *hıdâne*²⁸ adı verilmektedir (Bilmen, 1968: 435-436). Hıdâne süresi ve sonrası ile ilgili olarak Madeline C. Zilfi; erkek çocukların yedi yaşına, kız çocukların ise yedi veya dokuz yaşına kadar anneleriyle kaldıklarını, bundan sonra evlenene kadar babalarının vesayetine, baba yoksa onun anne ve babasının vesayetine geçtiklerini belirtir (Zilfi, 2010: 284).

Çocukların kendi üzerinde malları bulunmuyorsa *hıdâne* süresi doluncaya kadar bakımları için temin edilecek nafaka babaya aittir. Şayet emzirilme döneminde ise çocukların bu dönemdeki nafakalarından da babaları sorumludur. Bu konu Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde ifade edilmektedir:

*“Boşadığınız o kadınları gücünüz nispetinde kendi oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun; onları sıkıştırmak (ve bir an önce çıkmalarını sağlamak) için kendilerine zarar verme(ye kalkışma)ıyın! Eğer hamile iseler, artık yüklerini bırakıncaya kadar onlara nafaka verin! Sonra sizin için (çocuğunuzu) emzirirlerse, onlara ücretlerini de verin! (Bu hususta) aranızda güzel bir şekilde anlaşın! Eğer (anlaşmakta) zorluk çekerseniz, o zaman (çocuğu) onun (babanın) hesabına başkası emzirecektir.” (Kur'an-ı Kerim, 65:6)*²⁹.

Kadınların boşanma sırasında *hıdâne* hakkından feragat etmeleri ile ilgili pek çok örnek verilebilir. Bunun dışında kadınların söz konusu süreleri aşarak çocuklarının bakımını üstlendiklerine de şahit olunmaktadır (20 Numaralı KŞS, 164:1; 20 Numaralı KŞS, 232:3; 23 Numaralı KŞS, 68:4). 22 Nisan 1673 tarihli bir kayıta Dolap Mahallesi sakinelerinden Fatıma bint İsa eski kocası İbrahim'in huzurunda 6 yıl evvel İbrahim'in kendisini talâk yoluyla

²⁸ Hıdâne; şer'î bir terim olarak çocuğun hıdâne hakkına sahip olan kişi tarafından terbiye edilmesi veya temyiz sahibi olmadığı için kendisini koruyamayacak kimsenin korunması ve terbiye edilmesidir. Zuhaylî, 1994/10: 46. Hıdâne hakkında ayrıca bkz.: Serahsî, 2008: 327-329.

²⁹ Bakara Suresi'nde bu hususla ilgili olarak şu ayet yer alır: *“Anneler de, emzirmeyi tamamlamak isteyen (baba) için, çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Çocuk kendisinin olan (babaya) da, meşrû' (örfe uygun) bir şekilde onların (annelerin) yiyecek ve giyecekleri(ni) temin etme borcu vardır. Kimse gücünün yetmeyeceği bir şeyle mükellef tutulmaz. Ne anne, yavrusu yüzünden ne de çocuk kendisinin olan (baba), çocuğu yüzünden zarara uğratılır. (Baba öldüğü zaman) mirasçının üzerine de bunun aynısı (borçtur). Artık (anne ile baba) kendi rızalarıyla ve müşâvere ederek (çocuğu süttten) ayırmak isterlerse, bundan dolayı ikisinin üzerine bir günah yoktur. Eğer çocuklarınızı (süt anneye) emzirtmek isterseniz, verdiğiniz (ücret)i güzellikle teslim ettiğiniz takdirde artık size bir günah yoktur. O hâlde Allah'tan sakının ve bilin ki şüphesiz Allah, ne yapıyorsanız hakkıyla görendir.”* Kur'an-ı Kerim, 2: 233.

boşadığını ve 6 yıldır oğulları Mustafa için günlük dört akçe nafaka takdir edildiğini dile getirmiştir. 6 yıl için toplam altıyüz akçe nafaka bedelini teslim aldığı ifade eden Fatıma Hatun, bundan sonra nafakaya dair bir dava ve alakam kalmamıştır, diyerek oğlu Mustafa'nın yedi yaşına girdiğini bundan sonra nafaka ve kisvesiz olarak bakımını temin edip kendisi besleyeceğini beyan etmiştir (19 Numaralı KŞS, 42:5). *Hidâne* hakkını anne yaşıyor olsa bile, ailenin diğer kadın fertlerinden birinin üstlendiği de rastlanan durumlardandır. Zira bu hak; anne tarafından akrabalar var ise öncelikle onlara verilir, eğer anne tarafından akrabalar çocuk yetiştirme konusunda istekli ve ehil değilse mirastaki sıralarına göre baba tarafından akrabalara geçer. Şayet anne hayatta değilse anneanne, babaanne, anne bir kızkardeş, baba bir kızkardeş, anne bir teyze, baba bir teyze, anne-baba bir hala, anne bir hala veya baba bir hala *hidâne* hakkını kullanabilir (Cin, 1988: 117-118; Karaman, 1978: 395). Çumra Köyü'nden olup vefat eden el-Hac Mehmed'in karısı ve kayınvalidesi, terekeden *mehr-i müeccel* ve diğer haklarını almışlardır. Ayşe Hatun ayrıca torununun bakımını üstlenmiştir (19 Mayıs 1686) (31 Numaralı KŞS, 31:1). Dava kayıtlarından birinde *hidâne* hakkı konusunda anne ve baba tarafının karşı karşıya gelmesi dikkat çekici ve ilginç bir durum ortaya koymaktadır. Buna göre Sadırlar Mahallesi'nden Hatice Hatun mahkemeye başvurarak oğlu es-Seyyid Mehmed'in vefatından sonra torunu Marziye'nin *hidâne* hakkını anneanesi Rahime Hatun'un aldığı ancak, Rahime Hatun'un Marziye'ye iyi bakmadığını, nafaka ve terbiyesini sağlayamadığını beyan etmiş ve bu suretle *hidâne* hakkını üzerine almıştır (16 Numaralı KŞS, 39:3).

Çocukların bakım ve nafakasının, babanın sorumluluğunda olmasına dayanarak vesayet hasebiyle vasiler, çocuklar için onların babalarının mirasından nafaka bağlatmak talebiyle başvuruda bulunurlar. Mesela, Hamza için halası İsmi bint Mehmed, kardeşi mülkünden nafaka talebiyle mahkemeye başvurmuştur (19 Şubat 1664) (12 Numaralı KŞS, 68:3). *Hidânesi* altında bulunan Havva ve Osman için üvey babaları Hasan Çelebi, çocukların öz babalarının mirasından her biri için yirmi dörder akçe nafaka bağlatmıştır (19 Numaralı KŞS, 127:3). Veli bin Ali'ye babasının malından günlük beş akçelik nafaka takdir edilmiştir (19 Numaralı KŞS, 7:5; 19 Numaralı KŞS, 15:5).

Hidâne hakkına sahip olan vasiler, çeşitli sebeplerle çocukların babalarından çocuklar için nafaka talep etmişlerdir. Nafaka yükümlüsü babanın başka bir yere gitmiş olması bu sebeplerden biridir. 15 Eylül 1686 tarihli bir kayıta Sadırlar Mahallesi'nden Alime bint Ahmed isimli hatun, kızı Havva bint Mehmed vefat edince torunu Halime'nin *hidânesini* almış ve başka yere giden damadı Ahmed'in malından onun için nafaka talep etmek maksadıyla mahkemeye başvurmuştur. Mahkeme Halime için günlük sekiz akçe nafaka

takdir etmiştir (31 Numaralı KŞS, 189:1).³⁰ Benzer bir kayıta da müteveffîye Marziye bint Mehmed'in annesi, torunu İsmail'in *hidâne* hakkını kullanmak ve vesayeti hasebiyle mahkemeye başvurmuş ve İsmail için babası Receb bin Mahmud üzerine olmak üzere nafaka talebinde bulunmuştur. Mahkeme bu talep üzerine İsmail için babası Receb malından olmak üzere günlük beşer akçe nafaka takdir etmiştir (33 Numaralı KŞS, 99:2).³¹ Bazı dava kayıtlarında *hidâne* hasebiyle nafaka için harcanan meblağın bedelinin talep edildiği görülmektedir (33 Numaralı KŞS, 257:2; 33 Numaralı KŞS, 257:3).

Zincirlikuyu Mahallesi'nden Fatıma bint İbrahim vefat edince küçük oğlu Ömer'in terbiyesi annesi Ümmü bint Mustafa'ya verilmiştir. Ümmü Hatun mahkemeye başvurarak torunu Ömer için uzak diyarda olan babası Süleyman Çelebi ibn el-Hac Ömer'in malından olmak üzere nafaka bağlatmak istemiştir. Sonuçta Süleyman Çelebi üzerine günlük beşer akçeden Ömer için nafaka takdir edilmiştir (24 Numaralı KŞS, 148:2). Benzer bir kayıta vefat eden Fatıma'nın küçük kızı Ayşe'nin bakım ve terbiyesinden sorumlu Ayşe bint Mustafa isimli ceddesi mahkemeye başvurarak hicri altındaki Ayşe için babası üzerine günlük beşer akçe nafaka bağlatmıştır (16 Numaralı KŞS, 139:2).

Kadınların başka biriyle evlendikten sonra bile çocuklarını, bakım hakları kendi üzerilerinden kalkmasına rağmen, eski kocalarından almak ve çocuklara kendi mallarıyla bakmak istemeleri nafaka temini konusunda önemli bir meseledir (39 Numaralı KŞS, 185:2). Bazı davalarda çocukların bakımını, kadınların yeni eşlerinin üstlendiği ancak; bir müddet sonra çocukların öz babalarının malından nafaka talebinde buldukları da görülmektedir. Buna güzel bir örnek Hasan Çelebi ibn Derviş Mehmed'in davasında görülmektedir. Üvey çocukları Ahmed ve Havva'nın bakımını üstlendiğini beyan eden Hasan Çelebi, mahkemeye başvurarak çocuklarının vefat eden babaları malından kendilerine intikal eden hisseler üzerinden nafaka bağlanmasını talep etmiştir. Talebi çocuklardan her birine günlük dörder akçe nafaka takdiriyle karşılanmıştır (19 Numaralı KŞS, 127:3).³² Bu durum daha önce babalarının bir akarının olmaması ve Hasan Çelebi'nin çocukların bakımını üstlenebilecek mali duruma sahip olmasını düşündürürken bir taraftan da vefat durumuyla ortaya çıkan hak ve mirastan alınacak hisselerin hukuken daha kolay erişilebilir ve talep edilebilir olduğunu akla getirmektedir. Aksi halde çocukların nafakaları için babalarının hayattayken herhangi bir karşılık vermemesi, şayet anlaşmalı boşanma söz konusu değilse, anlaşılır görünmemektedir.

³⁰ Ayrıca bakınız: 33 Numaralı KŞS, 148/3.

³¹ Ayrıca bakınız: 33 Numaralı KŞS, 138/1.

³² Benzer bir dava kaydı için bakınız: 33 Numaralı KŞS, 68:3.

Sonuç

Yukarıdaki kayıtlarda da görüldüğü üzere Konya’da kadınlar; boşandıkları ya da vefat eden kocalarının mallarından; kendileri ve çocukları için, vasiler de vesayetleri hasebiyle ebeveyni ayrılmış veya vefat etmiş çocuklar için nafaka bağlatmak üzere mahkemeye başvurmuşlardır.

Bu başvurularda nafaka talebinin muhatabı hayatta ve *gaip* değilse ziyadesiyle eski koca olmuştur. Ancak nafaka yükümlüsü eş *gaip* veya vefat etmiş ise nafakanın temini için bıraktığı vekil/kefil talebe cevap veren taraftır. Kimi kayıtlarda miras hakkından dolayı eski eşin/babanın mallarından nafaka talep edildiği de kayıtlara yansımıştır.

Kadınları nafaka istemeye yalnız malî durumlarının itmediği de görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle; onları sadece maddî imkânsızlıkları nafaka talebine götürmemiş, duygusal etkenler de söz konusu olmuştur. Bazen ekonomik durumu iyi olmadığı gerekçesiyle nafaka sorumluluğunu üstlenmeyen ya da yerine getirmeyen eski kocaların/babaların, ödeme güçlerinin artması yahut yeni birliktelikler kurmaları, kadınların veya çocukların nafakalarının eski kocadan/babadan talep edilmesini gündeme getirmiştir.

Kayıtlardan anlaşıldığı üzere; diğer meselelerin de çözüm şekli olduğu gibi nafaka davalarında da nafaka talebiyle mahkemeye başvuran kadınlar dinlendikten sonra gerekli tahkikat yapılmış ve uygun görülmesi hâlinde kadınlar ve çocukları için nafaka takdir edilmiştir. Ancak bu durum kadınların her zaman haklı görüldüğü anlamına gelmemektedir. Delil getiremediği için veya karşı tarafın şahit ve delil getirmesine bağlı olarak, haklılığını ispat edemeyen, bu suretle de nafaka davasından menedilmiş kadınlara rastlanmıştır.

Kadınların, nafaka hususunda kocaları adına borçlandıkları, yani nafakalarını mahkeme iznine binaen kocaları üzerine olmak üzere temin ettikleri, daha sonra ise bu miktarların *gaip* kocaları tarafından (veya ölmüşlerse miraslarından) karşılanması için mahkemeye başvurdukları görülmüştür.

Yukarıdaki verilere bakıldığında; kadınların günlük nafaka bedellerinin 5-15 akçe arasında seyrettiği görülmektedir. İncelenen kayıtlarda, çocuklar için ise en fazla 24 akçe ve en az 4 akçe olmak üzere nafaka bedeli tespit edilmiş, genellikle 5 akçe nafaka takdir edildiği görülmüştür. Bu durum, sınırların belirlenmesinde nafaka sorumlusunun maddî imkânlarının etkili olduğunu düşündürmektedir.

İncelenen nafaka kayıtları; 17. yüzyılda Konya’da kadınların haklarını savunmak hususunda çekimser davranmadıklarını, özellikle geçim hakkı olarak değerlendirilebilecek nafaka haklarının peşinden gittiklerini

göstermektedir. Söz konusu dönemde nafaka davalarında mahkeme, İslâm hukuku kaidelerinin yanı sıra örfün de etkili olduğu kararlar almıştır. Şahitlerin dinlenmesi ve kanıtlarla davanın desteklenmesi hususu; yalnız kadın ve çocukların haklarının korunması anlayışından hareket edilmediğini, erkeklerin (kocaların/babaların) haklarının korunmasına da titizlikle yaklaşıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

5, 6, 7, 8, 9, 12, 14, 16, 19, 20, 23, 24, 31, 33, 34, 35, 38, 39 Numaralı Konya Şer'îye Sicilleri.

Tetkik Çalışmalar

Acar, H. İ. (2010). Talâk. *DİA* içinde. (Cilt 39, ss. 496-500). İstanbul.

Akgündüz, A. (1986). *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

Akgündüz, A. (Haz.). (1993). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri* (6. Kitap II. Kısım). İstanbul: FEY vakfı.

Aydın, M.A. (2001). İstidâne. *DİA* içinde. (Cilt 23, s. 322). İstanbul.

Aydın, M. A. (2007). *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Hars.

Aykanat, M. ve Uslu, A. (2018). Osmanlı Hukukunda İstidane İzni ve Günümüz Hukukuna Yansımaları *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. Cilt 13. Sayı 1. ss. 411-444). Kayseri.

Bilmen, Ö. N. (1968). *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu* (II. Cilt). İstanbul: Bilmen.

Cin, Halil. (1974). *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme* (No: 341). Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

Cin, H. (1988). *Eski Hukukumuzda Boşanma*. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.

Dirik, M. (2015). İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Mükellefiyetini Düşüren Haller. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. Sayı: 25. ss. 135-159.

Ebû Bekir Merginânî. (2013). *El-Hidaye Tercemesi*. Cilt 2. Çev. Ahmet Meylânî. Kahraman.

Erbay, C. (2006). Nafaka. *DİA* içinde. (Cilt 32, ss. 282-285). İstanbul.

- Erdoğan, M. (2005). *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Hayrât Neşriyat İlmî Araştırma Merkezi Meâl Heyeti. (Haz.). (2004). *Kur'an-ı Kerîm ve Muhtasar Meâli*. İstanbul: Hayrât Neşriyat.
- Karaman, H. (1978). *Mukayeseli İslâm Hukuku I*. İstanbul: İrfan.
- Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (Haz.). (2012). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne*. (3. Kitap-1. Cilt). İstanbul: YKY.
- Kıvrım, İ. (2011). 17. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Ayıntâb Örneği: Talâk, Muhâla'a ve Tefrîk). *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 10/1. ss. 371-400.
- Kurt, A. (1999). Osmanlı'da Kadının Sosyo-Ekonomik Konumu. *Osmanlı*. (Cilt V). Ankara: Yeni Türkiye, ss. 434-448.
- Maydaer, S. (2007). Klâsik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer'îye Sicillerine Göre). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 16. Sayı: 1. ss. 299-320.
- es-Sağîrcî, Esad M. S. (2009). *el-Fıkhu'l-Hanefîyyu ve Edilletuhu (Delillleriyle Hanefî Fıkhu)*. Aldemir, H./ Kocabaş, S./ Duman, S. (Tercüme Heyeti). İstanbul: Polen.
- Sak, İ. ve Aköz, A. (2004). Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma ile Sona Erdirilmesi: Muhâla'a (18. Yüzyıl Konya Şer'îye Sicillerine Göre). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. (Cilt 15). ss. 91-140.
- Serahsî, Ş. (2008). Akşit, M. (Edt.) *Kitâbu'l-Mebsût*. Cilt 5, İstanbul: Gümüşev.
- Şemseddin Sâmî, (1996). Doğan, İ. (Haz.), *Kadınlar*. Ankara: Gündoğan.
- Tezcan, B. (2014). *XVI-XVII. Yüzyıl Şer'îye Sicillerine Göre Konya'da Kadın*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi. Ankara.
- Uyanık, M. Z. (2019). İslâm Aile Hukukunda Evlilik ve Boşanma Nafakası Bağlamında Süresiz Nafaka Yasası. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 47. ss. 57-87.
- Zilfi, M. C. (2010). Geçinemiyoruz: 18. Yüzyılda Kadınlar ve Hul, Zilfi, M. C. (Edt.), Alpay, N. (Çev.), *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt, ss. 261-294.

B. TEZCAN

ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences

Cilt: 11, Sayı: 2, Kasım 2020 / Volume: 11, Issue: 2, November 2020: 176-194

Zuhaylî, V. (1994). *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*. Cilt 7. İstanbul: Risale

Zuhaylî, V. (1994). *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*. Cilt 10. İstanbul: Risale.